

Шевцова А. В.,

доктор філософії в галузі права

ORCID: 0009-0002-5334-1215

ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ГУМАННОГО ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ПОРАНЕНИМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ГЕНЕЗА ТА ЗНАЧЕННЯ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1864 РОКУ

Анотація. Стаття присвячена історико-правовому аналізу становлення міжнародних гуманітарних норм на прикладі Женевської конвенції 1864 року – першого міжнародного договору, що започаткував правову кодифікацію принципу гуманності у збройних конфліктах. У роботі розглядаються передумови її ухвалення, зокрема вплив битви при Сольферіно 1859 року та діяльність Анрі Дюнан, який ініціював створення Женевського комітету допомоги пораненим, що пізніше трансформувався у Міжнародний комітет Червоного Хреста. Автор простежує, як Конвенція перетворила моральні ідеї співчуття, милосердя й взаємодопомоги на обов'язкові міжнародно-правові норми.

Особливу увагу приділено аналізу змісту окремих статей Конвенції, які визначили базові гуманітарні принципи: нейтралітет шпиталів (ст. 1), захист медичного і духовного персоналу (ст. 2), право цивільного населення на надання допомоги пораненим (ст. 5), недискримінаційність медичної допомоги (ст. 6) та запровадження розпізнавального знака – червоного хреста на білому тлі (ст. 7). Зазначено, що ці норми започаткували концепцію «захищених осіб» і створили основу для подальшого розвитку системи міжнародного гуманітарного права, закріпленої у Женевських конвенціях 1906, 1929 та 1949 років і Додаткових протоколах 1977 року.

У статті підкреслюється, що принципи Конвенції 1864 року залишаються актуальними в умовах сучасної російсько-української війни. Їх реалізація простежується у нормах національного законодавства України, зокрема у статті 438 Кримінального кодексу, а також у діяльності державних і громадських структур, які забезпечують захист поранених, медичного персоналу та цивільних. Автор робить висновок, що Женевська конвенція 1864 року стала історичним переломним моментом, який утвердив у праві принцип людяності, перетворивши гуманізм із моральної категорії на юридичний обов'язок держав. Її положення становлять морально-правовий орієнтир для сучасного світу та мають особливе значення для України у контексті захисту жертв війни.

Ключові слова: Женевська конвенція 1864 року; міжнародне гуманітарне право; Міжнародний комітет Червоного Хреста; нейтралітет медичного персоналу; захист поранених; гуманітарні принципи війни; червоний хрест; гуманність у збройних конфліктах; право війни.

Shevtsova A. V. Formation of international legal standards of humane treatment of the wounded during war: genesis and significance of the Geneva Convention of 1864

Abstract. The article is devoted to the historical and legal analysis of the formation of international humanitarian norms based on the example of the Geneva Convention of 1864 – the first international treaty that initiated the legal codification of the principle of humanity in armed conflicts. The paper examines the prerequisites for its adoption, in particular the impact of the Battle of Solferino in 1859 and the activities of Henry Dunant, who initiated the creation of the Geneva Committee for the Relief of the Wounded, later transformed into the International Committee of the Red Cross. The author traces how the Convention transformed the moral ideas of compassion, mercy, and mutual assistance into binding international legal norms.

Particular attention is paid to the analysis of specific articles of the Convention that defined the basic humanitarian principles: neutrality of hospitals (Art. 1), protection of medical and religious personnel (Art. 2), the right of civilians to assist the wounded (Art. 5), non-discriminatory provision of medical care (Art. 6), and the introduction of the distinctive emblem – the red cross on a white background (Art. 7). It is emphasized that these provisions laid the foundation for the concept of “protected persons” and became the cornerstone for the further development of the system of international humanitarian law, codified in the Geneva Conventions of 1906, 1929, and 1949, as well as in the Additional Protocols of 1977.

The article underlines that the principles of the 1864 Convention remain relevant in the context of the ongoing Russian–Ukrainian war. Their implementation can be traced in the norms of Ukrainian national

legislation, particularly in Article 438 of the Criminal Code, as well as in the activities of governmental and non-governmental organizations that ensure the protection of the wounded, medical personnel, and civilians. The author concludes that the Geneva Convention of 1864 became a historical turning point that affirmed the principle of humanity in law, transforming humanitarianism from a moral notion into a legal obligation of states. Its provisions serve as a moral and legal guideline for the modern world and have particular importance for Ukraine in the context of protecting war victims.

Key words: *Geneva Convention of 1864; international humanitarian law; International Committee of the Red Cross; neutrality of medical personnel; protection of the wounded; humanitarian principles of war; Red Cross; humanity in armed conflicts; law of war.*

Проблематика захисту поранених військово-вслужбовців і медичного персоналу під час війни є однією з найдавніших у системі міжнародного права. Проте лише у XIX столітті ідея гуманного поводження з постраждалими в умовах бойових дій отримала офіційне юридичне визнання. Саме Женевська конвенція 1864 року заклала основи міжнародно-правового регулювання гуманітарних аспектів збройних конфліктів [1].

У сучасних умовах, коли Україна протистоїть збройній агресії північного сусіда, вивчення ґенези Женевських принципів набуває особливої ваги, адже саме вони становлять фундамент міжнародного гуманітарного права, до якого апелюють під час розслідувань воєнних злочинів, організації евакуації поранених, захисту медичних працівників та цивільного населення [2]. Отже, історичний аналіз Конвенції 1864 року дозволяє не лише зрозуміти витоки сучасних норм права війни, а й оцінити їхнє практичне значення для сучасної України.

Метою статті є виявлення історико-правових передумов виникнення Женевської конвенції 1864 року, аналіз її основних положень і встановлення її впливу на становлення сучасної системи міжнародного гуманітарного права.

Поштовхом до формування перших гуманітарних норм стала битва при Сольферіно 24 червня 1859 року між австрійськими та франко-сардинськими військами. На полі бою залишилися тисячі поранених без медичної допомоги. Свідком трагедії став швейцарський підприємець Анрі Дюнан, який згодом описав побачене у своїй книзі «Спогад про Сольферіно» (*Un Souvenir de Solferino*, 1862) [3]. Саме ця праця стала моральним і політичним каталізатором створення Женевського комітету допомоги пораненим (згодом – Міжнародного

комітету Червоного Хреста, МКЧХ) [2]. За ініціативи комітету у 1863 році в Женеві відбулася перша міжнародна конференція, на якій розробили проєкт конвенції про захист поранених.

Рік по тому, 8–22 серпня 1864 року, Швейцарська федеральна рада скликала дипломатичну конференцію за участі шістнадцяти держав, серед яких Франція, Пруссія, Австрія, Велика Британія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Данія, Швеція, Норвегія, Бельгія, Португалія та Сполучені Штати Америки. Її результатом стало підписання Конвенції про поліпшення долі поранених у польових арміях – першого міжнародного договору, що започаткував систему договірної гуманітарного права [1].

Женевська конвенція 1864 року складалася з десяти статей, які вперше в історії міжнародного права кодифікували базові гуманітарні принципи ведення війни. Її структура вирізнялася чіткістю, лаконізмом і водночас надзвичайною інноваційністю для середини XIX століття, адже вона започаткувала правове закріплення моральних ідей милосердя та співчуття як обов'язків держав [1].

Положення статті першої встановлювало, що «карети швидкої допомоги та військові шпиталі визнаються нейтральними і користуються захистом і повагою з боку воюючих сторін, поки вони розміщують поранених та хворих» [1]. Означене формулювання мало революційне значення: уперше міжнародне право проголошувало нейтралітет медичних установ, фактично виокремлюючи їх із логіки воєнного протистояння. Таким чином, шпиталі переставали бути частиною військової інфраструктури та набували особливого гуманітарного статусу. У майбутньому саме ця норма стала фундаментом для розбудови системи міжнародного гуманітарного права, що захищає об'єкти охорони здоров'я в умовах збройних конфліктів [4].

Друга стаття поширювала принцип нейтралітету на медичний і духовний персонал, який «користується таким самим захистом під час виконання службових обов'язків» [1]. Ідея про те, що лікарі, санітари, сестри милосердя, а також військові капелани не можуть бути атаковані чи покарані, закладала підвалини персонального гуманітарного імунітету. Це стало важливим прецедентом у правовому розвитку концепції «захищених осіб», що згодом була розвинена у Конвенціях 1906, 1929 та 1949 років [4;5].

Важливою новелою стала стаття п'ята, яка визнавала право місцевого населення надавати допомогу пораненим без страху покарання або репресій [1]. Вона відкривала шлях до гуманітарної участі цивільних осіб у воєнних конфліктах – явища, що стало основою діяльності добровольчих медичних організацій і, згодом, Міжнародного руху Червоного Хреста [2]. Фактично Конвенція визнала, що гуманність не є виключною прерогативою держав чи армій, а належить до універсальних цінностей, притаманних кожній людині. Тим самим було започатковано правову традицію, за якою допомога пораненим і стражданням інших перестала сприйматися як акт зради чи непокори, а стала морально та юридично виправданим проявом людяності. У цьому контексті стаття 5 стала своєрідним містком між правом і мораллю, між державним обов'язком і громадянським співчуттям.

У подальшому саме ця ідея – участь цивільних у наданні допомоги постраждалим – еволюціонувала у створення мережі добровольчих товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, а також заклала підґрунтя для міжнародного правового визнання діяльності гуманітарних організацій. Таким чином, стаття п'ята Конвенції не лише розширила коло «захищених осіб», а й перетворила гуманність на форму активного громадянського вчинку, що зберігає свою актуальність і в сучасних конфліктах, зокрема в умовах російсько-української війни, де волонтерський рух і громадянські ініціативи відіграють ключову роль у порятунку життя людей.

Стаття шоста містила ще одну ключову норму: сторони конфлікту зобов'язувалися «збирати і доглядати за пораненими без будь-

якої різниці» та репатріювати їх після одужання [1]. Відповідний припис означав перше міжнародне закріплення принципу недискримінації у сфері надання медичної допомоги під час війни. Уперше в історії міжнародного права було встановлено, що право на лікування є універсальним і не може залежати від національності, раси, віросповідання, військової належності чи політичних мотивів. Тим самим Конвенція 1864 року утвердила нову філософію війни – ідею, за якою навіть ворог не втрачає свого людського статусу та права на гуманне ставлення. Означений принцип став правовим втіленням морального імперативу рівності всіх перед стражданням і смертю. Він випередив свій час, адже утверджував ідею, що гуманність не знає державних кордонів. Надалі ця норма лягла в основу сучасної концепції міжнародного гуманітарного права, де пріоритетом є не приналежність до певної сторони конфлікту, а факт людських страждань. Із цього моменту право на медичну допомогу набуло статусу фундаментального права людини в умовах війни – права, яке не може бути обмежене навіть воєнною необхідністю. Саме тому стаття 6 Конвенції 1864 року розглядається дослідниками як перший міжнародно-правовий вираз ідеї недискримінаційного гуманізму, що згодом знайшла розвиток у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року [4;5].

У статті сьомій уперше вводився розпізнавальний знак – червоний хрест на білому тлі, покликаний забезпечити візуальне розпізнавання медичних закладів, транспорту й персоналу, що користуються захистом [1;2]. Означений символ став не лише юридичним атрибутом нейтралітету, а й моральним маркером гуманності, відомим у всьому світі. Його прийняття означало появу універсальної мови милосердя – знака, який зрозумілий незалежно від культури, релігії чи політичної системи.

Введення Червоного Хреста стало одним із найсильніших комунікативних рішень міжнародного права, оскільки воно поєднало юридичний зміст із символічним значенням. Цей знак перетворився на візуальний інструмент гуманності, який мав не лише забезпечити юридичний захист, а й викликати

моральну реакцію співчуття навіть у ворога. Саме через універсальність і нейтральність Червоний Хрест став символом глобальної солідарності та співпраці у сфері допомоги постраждалим від війни. У подальшому його образ набув настільки потужного гуманітарного значення, що з нього постала ціла міжнародна система – Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Вона стала живим утіленням тієї самої ідеї, закладеної в Женевській конвенції 1864 року: навіть у розпал воєнних дій людство здатне зберігати моральний компас, виражений у символі, який об'єднує всі нації під спільним знаком гуманності та милосердя.

Узагальнюючи зміст Конвенції, можна стверджувати, що вона перетворила гуманітарні цінності – співчуття, милосердя, взаємодопомогу – із суто моральних імперативів на обов'язкові міжнародно-правові норми [4]. Її положення започаткували формування нової галузі права міжнародного гуманітарного права, що покладає на держави відповідальність за дотримання гуманності навіть під час війни [5].

Конвенція 1864 року була революційною у своєму змісті, адже вперше закріпила принципи, які пізніше стали загальноновизнаними нормами міжнародного права. Приписи Конвенції лягли в основу подальших документів: Женевської конвенції 1906 року, що конкретизувала захист поранених на суходолі; Конвенції 1929 року, яка поширила гуманітарні норми на військовополонених; та Женевських конвенцій 1949 року, що охопили також цивільне населення [4;5].

У науковому сенсі документ започаткував інституціоналізацію гуманності, перетворивши моральну норму на юридичну категорію. Як зазначав Жан Пікте, один із провідних теоретиків Міжнародного комітету Червоного Хреста, саме Конвенція 1864 року «надала людяності силу закону» [6]. Цей вислів має не лише метафоричний, а глибокий правовий і філософський зміст: Конвенція вперше зробила гуманність не предметом моралі чи релігії, а нормою позитивного міжнародного права, обов'язковою для держав. Вона формалізувала ідею, що навіть у найекстремальніших умовах війни існують межі допус-

тимого – межі, встановлені не політичною доцільністю, а загальнолюдськими принципами совісті та співчуття.

Саме в цьому полягає феномен Женевської конвенції 1864 року: вона започаткувала процес, у межах якого гуманність стала юридичною інституцією, підкріпленою механізмами міжнародної відповідальності. Відтак держави вперше були змушені визнавати не лише права переможців, а й права поранених, хворих і беззахисних. Гуманність перестала бути факультативною чеснотою та набула ознак правового обов'язку. Це знаменувало перехід від індивідуальної моральності до колективної юридичної відповідальності, від етичного імперативу до міжнародного стандарту поведінки.

У подальшому ця ідея стала філософським і нормативним підґрунтям для розвитку міжнародного гуманітарного права ХХ століття – зокрема, для Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, які розширили коло захищених осіб, включивши цивільне населення, військовополонених, журналістів, медиків і представників гуманітарних місій [5]. Таким чином, Конвенція 1864 року започаткувала процес юридичного “олюднення” війни, перетворивши принципи співчуття, милосердя та поваги до людської гідності на універсальний стандарт, що стоїть вище політичних чи військових інтересів. Як слушно підкреслював Пікте, гуманність у міжнародному праві не є абстрактною ідеєю, а дієвим критерієм легітимності дій держав у конфлікті. Через цей документ людство вперше встановило, що навіть війна має моральні та правові межі, а захист людини є пріоритетом, який не може бути скасований жодною воєнною необхідністю.

Значення Конвенції 1864 року виходить далеко за межі свого часу. Її принципи – нейтралітет медичного персоналу, захист поранених, використання єдиного символу – стали складовою основоположних документів сучасного міжнародного гуманітарного права: Женевські конвенції 1949 року (чотири основні договори) та Додаткові протоколи 1977 року, які кодифікували правила захисту жертв міжнародних і неміжнародних конфліктів [5].

Україна, як держава-учасниця Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, зобов'язана дотримуватися їхніх положень у національному законодавстві й практиці [7]. Це реалізується через норми Кримінального кодексу України (стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни») [8], а також через діяльність державних і неурядових організацій у сфері медико-гуманітарної допомоги. Україна системно інтегрує принципи міжнародного гуманітарного права у свої правові механізми, зокрема у підготовку військовослужбовців, створення національної системи пошуку, евакуації та лікування поранених, а також у взаємодію з Міжнародним комітетом Червоного Хреста.

Водночас російська федерація, попри формальну участь у Женевських конвенціях, систематично порушує їхні базові норми, що підтверджується численними фактами, задокументованими Організацією Об'єднаних Націй, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та міжнародними правозахисними організаціями. Йдеться про навісисні обстріли шпиталів, карет швидкої допомоги та медичних пунктів, напади на медичний і рятувальний персонал, перешкоджання евакуації поранених, використання цивільних об'єктів у військових цілях, тортури й нелюдське поводження з військовополоненими. Такі дії прямо суперечать положенням Женевської конвенції 1864 року та подальших її редакцій, що гарантують нейтралітет медичного персоналу та захист поранених без будь-якої дискримінації. Цілеспрямоване ігнорування цих норм свідчить про відмову Росії визнавати гуманітарні принципи як обов'язкову частину міжнародного правопорядку. В умовах сучасної агресії проти України це не лише підриває фундаментальні засади міжнародного гуманітарного права, але й актуалізує потребу у посиленні механізмів міжнародної відповідальності за воєнні злочини. На противагу цьому, Україна послідовно демонструє відданість принципам гуманності, передбаченим ще Женевською конвенцією 1864 року, утверджуючи цивілізаційний вибір на користь верховенства права, людської гідності та справедливості навіть у найжорстокіших умовах війни.

Таким чином, Женевська конвенція 1864 року стала першим міжнародно-правовим актом, який офіційно закріпив принцип гуманності як обов'язкову норму поведінки держав у збройних конфліктах. Вона започаткувала системне формування міжнародного гуманітарного права, перетворивши моральні імперативи – співчуття, милосердя, захист людського життя – на юридичні категорії, що мають загальнообов'язкову силу. Конвенція визначила нову етичну парадигму війни, у межах якої навіть у стані воєнних дій держави зобов'язані дотримуватися гуманних стандартів поводження з пораненими, хворими, медичним персоналом та цивільними особами.

Аналіз її змісту свідчить, що закладені у ній положення – нейтралітет шпиталів і медичного персоналу, право цивільних на надання допомоги, недискримінаційність медичної опіки, впровадження міжнародного символу Червоного Хреста – стали основоположними принципами для всієї подальшої системи міжнародного гуманітарного права. Саме вони зумовили появу наступних Женевських конвенцій 1906, 1929 та 1949 років і Додаткових протоколів 1977 року, які розширили сферу правового захисту жертв війни.

У ширшому вимірі Конвенція 1864 року символізує цивілізаційний злам – перехід від «права сили» до «права людяності». Її гуманістичний дух і сьогодні залишається актуальним, особливо для України, що веде боротьбу за свою незалежність і водночас дотримується міжнародних гуманітарних стандартів. У сучасних умовах війни принципи, започатковані в Женеві понад півтора століття тому, не втратили своєї цінності: вони продовжують бути морально-правовим орієнтиром, який нагадує, що навіть у найекстремальніших обставинах людська гідність, життя і милосердя мають залишатися непорушними цінностями. Отже, Женевська конвенція 1864 року не лише започаткувала нову галузь міжнародного права, а й утвердила універсальний гуманітарний ідеал, який визначає межі допустимого у війні, формує міжнародну відповідальність держав і слугує фундаментом для сучасного правового та етичного порядку світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/120>
2. International Committee of the Red Cross. *The Geneva Conventions and their Additional Protocols*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2010. URL: THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949
3. Dunant, Henri. *Un souvenir de Solférino*. Genève: Jules-Guillaume Fick, 1862. URL: *Un souvenir de Solférino / par J.-Henry Dunant* | Gallica
4. Geneva Conventions of 1906, 1929, 1949. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2012. URL: THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949
5. United Nations Treaty Collection. *Chapter IV. Geneva Conventions and Additional Protocols*. URL: <https://treaties.un.org>
6. Pictet Jean. *Commentary on the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1952. URL: *Commentary on the Geneva Conventions of August 12 1949. Volume I, 1952* | International Committee of the Red Cross
7. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
8. Кримінальний кодекс України. Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (стаття 438). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025